

Т. І. БОНДАРУК

Тетяна Іванівна Бондарук, кандидат юридичних наук, ст. науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

НАУКОЗНАВЧІ КАТЕГОРІЇ «ШКОЛА», «НАПРЯМ», «КОНЦЕПЦІЯ», «ТЕЧІЯ» В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Розвиток науки має свої закономірності й тенденції. Так, за О. Тихомировим, обсяг наукової діяльності подвоюється кожні 10-15 років, розвитку науки властивий кумулятивний характер: на кожному етапі вона підсумовує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення з їх переосмисленням і уточненням тощо. Процес розвитку науки торкається також її структури. Наукове пізнання використовує певну сукупність пізнавальних форм, категорій, понять, які для того, щоб виконувати свою функцію, мають щоразу уточнюватися.

Уявляється, певної наукознавчої ревізії потребує сьогодні юридична наука. У даному випадку йдеться про щонайменше усвідомлене ставлення до таких категорій як «школа», «напрямок», «концепція», «течія», довільність вживання яких на сьогодні значною мірою нівелює їхній зміст. Адже, цілком зрозумілим, особливо для юристів, є те, що без чітко сформульованого визначення ми не маємо наукового поняття, і вимушені задовольнятися неясними уявленнями, які припускають довільні тлумачення¹. В юридичній науці реально наявною є проблема «спору назв», а в спеціальній літературі наявна мозаїка імен, денотати якої, за визначенням І. Л. Беленького, часто перехреснюються, накладаються одна на одну, відображають, фіксують різні в часі і за природою імена², явища і процеси.

Також загально визнано, що необхідність інтегрованого знання про рух наукової думки і зокрема юридичної, у тому числі й за допомогою даних категорій, є основою подальшого розвитку науки. Водночас постає питання, наскільки вони на сьогодні відображають цей рух і сприяють його поступу.

Іншим важливим моментом слід назвати намагання державної інституалізації сучасних правових досліджень у вигляді шкіл з їх фінансовою і організаційною підтримкою. При чому з усієї сукупності ознак увага акцентуалізується тут лише на формальних моментах.

Слід сказати, що в наукознавчій літературі нагромаджено значний теоретичний матеріал, який, здавалося б, мав стати надійним підґрунтям для застосування даних наукових понять і в юридичній науці.

Науковими школами – а саме це поняття слід визнати ключовим серед винесених у назву статті – займалися різні дослідники в різних галузях, насамперед, у наукознавстві й історіографії. Серед найзначніших радянських наукознавчих студій слід назвати збірник наукознавчих статей «Школи в науці» (1974), праці М. Ярошевського, С. Хайтуна, К. Ланге, В. Гасилова. Зокрема останній нарахував цілих двадцять сім варіантів інтерпретації терміна «наукова школа». Український доробок цього періоду склали студії В. Горського (насамперед «Історія української філософії» (1973) та Г. Доброва «Наука про науку» (1970). Серед новітніх досліджень ряд праць Д. Д. Зербіно, серед яких особливу цікавість викликають «Наукова школа як феномен» (1994), «Наукова школа: лідер і учні» (2001). Значний доробок склався в археографічній та історичній науці. Ці проблеми певною мірою висвітлювалися С. В. Чирковим, Є. В. Гутновою, С. І. Михальченком, Зашкільняком, Є. Г. Сінкевичем, Г. І. Мерніковим, С. Водотикою, І. Колесник, Г. Мягковим та ін. Ґрунтовним міжгалузевим дослідженням є докторська дисертація О. М. Мельникової «Научные школы в археологии», в якій продемонстровано виважений синтезований підхід до цього важливого «наукоутворюючого» поняття. Новаторською за постановкою проблеми є стаття сучасних російських дослідниць І. Дежиної та В. Кисельової «Научные школы: форма стагнации или интеллектуальной капитализации?» (2008)³, в якій за допомогою широкого набору наукознавчих методів здійснено пошук відповіді не тільки щодо поняття наукової школи, співвідношення «невидимого коледжу» і «наукової школи», але й щодо ефективності реалізації державної програми підтримки останньої, що є актуальним і для сьогодення України.

Складний шлях від ідеальної моделі до реального об'єкта робить спробу відслідкувати, аналізуючи «модель Морелла-Гисона» або модель «ідеальної» наукової школи, О. П. Белозеров⁴. Оцінюючи вплив на

розвиток наукових шкіл різних факторів, як згаданих Дж. Морелом і Дж. Гисоном, так і не згаданих, автор насамперед закликає до «більшої акуратності при розгляді наукових шкіл»⁵.

Цікавим є підхід, продемонстрований Н. В. Гришиною, яка проаналізувала «вплив наукознавчих інтерпретацій поняття «наукова школа» в застосуванні до конкретного наукового співтовариства, яке отримало у вітчизняній історіографічній традиції назву «школа В. О. Ключевського»⁶. Що ж стосується юридичної науки, то теж можна говорити про певні зрушення. Так само синтезоване бачення наукових шкіл розшуку подається в монографії О. Ю. Шумілова «Феномен научних шкіл професіонального сьєска» (2007)⁷, значна частина якого присвячена взагалі докладному аналізу поняття «наукова школа». І власне може бути теоретичним підґрунтям відповідних прикладних досліджень у різних галузях юридичної науки. Зокрема, цікавим є поділ наукових шкіл розшуку за статусом на звичайні і провідні, за способом виникнення – класичні, «докторські», адміністративні. Такий підхід дає надію на віднайдення і усталення більш-менш стійких критеріїв слововживання «наукова школа» щодо сучасної юридичної науки. Аналізуючи значний масив відповідної літератури слід констатувати, спільним висновком практично всіх авторів є висновок про значні труднощі визначення наукової школи. Уявляється, слід також визнати відсутність щодо нього єдиної системи чітких, сталих і універсальних критеріїв, а значить і його варіативність. Водночас, це не означає виключення його з наукового обігу. Це означає більшу відповідальність дослідника при роботі з даним поняттям.

Спробуємо окреслити коло цієї відповідальності, насамперед маючи на увазі теоретико-правові та історико-правові дослідження, як базові для юридичної науки, поживавлення яких відмічається в Україні останнім часом. Значна їх кількість так чи інакше стосується так званої інтелектуальної історії.

Маючи власні значні методологічні труднощі при визначенні школи західноруського права⁸ саме без достатніх, як на мене, теоретичних розробок, і навіть незважаючи на вживання його в попередніх дослідженнях (мається, насамперед стаття С. Г. Борисенка⁹), я завважила насамперед штучність поняття «школа», маючи на увазі, що вживати його доцільно за певними чіткою визначеними і зумовленими досліджуваним матеріалом критеріями, якщо не користуватися ним лише зі статусних підстав. (Очевидно, що введення до тексту дефініції «наукова школа» нібито одразу якось автоматично підвищується його значимість, при чому чи то в позитивному, чи то негативному, коли йдеться про політичні чи ідеологічні ярлики, смислі).

Загалом же дослідники досить по-різному вирішують цю проблему. Превалуючою тенденцією при цьому є довільне оперування поняттям наукова школа, як таким, «що є само собою зрозумілим». Ілюстрацією такого підходу, очевидно, може слугувати позиція дослідника, який, говорячи, що «в Київському університеті з моменту його заснування з'явилась і почала розвиватися школа видатних вчених-правознавців», мав на увазі їхню приналежність до конкретної наукової установи. А говорячи, що «вчений (К. О. Неволін) не замикався на позиціях однієї правової школи, а прагнув об'єднати різні методологічні підходи і знайти новий напрям у теорії права», мав на увазі щось зовсім інше¹⁰. Так само відрізняється від загальноприйнятого в наукознавстві поняття «концепції» (в основі якого, як правило, авторське бачення) твердження того ж автора про те, що «в Київському університеті, особливе місце займала концепція (якась спільна – авт.) права, в основу якої було покладено нормативно-соціологічний підхід»¹¹.

Іншим підходом до ситуації з поняттям «школа» є ігнорування чи абстрагування від нього. Прикладами такого підходу є ґрунтовні і для історико-правової науки, історіографічні дослідження Н. Усової «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.) (2006) та В. Василенка «Політична історія Великого князівства Литовського (до 1569 р.) у східнослов'янських – історіографія ХІХ – першої половини ХХ ст.» (2006), в яких, як не дивно, дане поняття практично не зустрічається.

Ще одним варіантом є, так би мовити, «неакцентування» уваги на проблемі визначення поняття «школи» як такої. Прикладом чого може бути дисертаційне дослідження «Проблема праворозуміння в основних школах права»¹², авторка якого на невиписаних нею підставах подала перелік, на її думку, основних шкіл, відповідно до чого і структурувала досліджуваний матеріал.

Так само суперечливими видаються міркування О. Музичка в дослідженні спадщини І. А. Линниченка. Зокрема, висловлюючи думки, що «інтеграція гуманітарних досліджень, ретельне збирання та подальша позитивістська інтерпретація фактів стали провідними ідеями для членів наукової школи, яку Линниченко цілеспрямовано створював в Одесі», а основою школи Линниченка був «метод критичного мислення»¹³, він ніяким чином їх не розвиває. Водночас, дослідник поширює на І. Линниченка судження про те, що «він не примкнув ні до якої школи»¹⁴.

Цікавою є позиція В. М. Заруби, який, по-перше, наголосив на різниці між учнями вченого та його школою, по-друге, запропонував достатньо збалансоване визначення наукової школи. Так, вчений зазначає наступне: наукова школа – це неформальне об'єднання вчених, яке має свого *лідера*, власну *ідеологію*, *установи та видання* і яке дослідницькою працею, евристичною діяльністю, новими ідеями, відкриттями та друкованими науковими творами збагачує науку, сприяє її прогресу¹⁵. Однозначно позитивним моментом тут є запропоновані критерії, які б, за умови, їх так би мовити, «унормування» могли значно полегшити школотворення (школовідтворення) і в юридичній науці. Йдеться про перегляд всіх напрацювань у цій сфері, ревізію всіх наукових шкіл і, очевидно, за такого підходу: а) наукових шкіл значно зменшилося б; б) відбулося їх усталення, що скоріш за все мало б позитивний вплив на розвиток науки, хоча б у питаннях її структуризації; в) і за таких умов справді пропонується схема була б універсальною¹⁶. Тобто, її дієвість (тут, щоправда,

найбільше сумнівів викликає критерій наявності видання) звернена «на майбутнє» і не дає відповіді, що робити з існуючим. Крім того, уявляється, що намагання створити знову ж таки універсальне, всенаукове поняття наукової школи не зовсім корелюється з гуманітарним знанням, коли чинники «ідеології та збагачення науки» у визначенні вченим поняття наукової школи є суб'єктивно вразливими. Дискусійною видається і теза автора, що «у школі можуть змінюватися лідери і співробітники(?), але при визнанні ними ідеологічних, організаційних і видавничих засад»¹⁷.

Пошук відповіді на питання, що є наукова школа у філософсько-правовому смислі, демонструє дослідник філософсько-правової спадщини П. Новгородцева О. М. Литвинова. Проаналізувавши чималий масив відповідних студій, вона подає визначення наукової школи, в якому зокрема акцентує увагу на лідері, який з найбільшою повнотою втілює головний принцип парадигмального напрямку і наявність послідовників, котрі розвивають сформульовані ним концептуальні положення¹⁸. Визначаючи П. Новгородцева «фундатором потужної течії «відродженого природного права» в російській філософії права, яка має всі ознаки наукової школи»¹⁹, дослідниця певним чином ототожнює «парадигмальний напрям» з «течією» і відповідно не поясненою залишається кореляція понять школа-напрямок, школа-концепція. Характерно, що П. І. Новгородцев сам зробив суттєвий внесок у розроблення поняття «школа» у правовій науці, і подані критерії, як то: «а) формулювання головної генералізуючої ідеї; б) дослідження її генезису; в) визначення кола дослідницьких проблем згідно з генералізуючою ідеєю; г) виокремлення основної постаті школи, як правило, автора головної ідеї; д) установлення зв'язку визначених проблем із загально світоглядними домінантами епохи; е) розвиток ідеї критиками – послідовниками і опонентами»²⁰, як видно, не викликають додаткових уточнень. Крім того, вони наочно вказують, наскільки копітка робота, особливо щодо дотримання двох останніх, чекає на дослідника на цьому шляху.

Можливість залучити значно більші, порівняно з юридичною наукою, теоретичні здобутки в розробці наукознавчих питань історичною наукою, продемонстровано в дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук А. М. Острянка «Ніжинська історична школа кінця XIX – першої третини XX ст.». Його автор найпершим серед методологічних завдань вирішує питання про його розуміння наукової школи саме в контексті досліджуваної проблематики, і вже відповідно до цього вибудовує його подальшу структуру. Так, у нього школа – «продукт тривалої співпраці колективу вчених, об'єднаних єдиною спрямованістю наукових студій, у рамках якої члени цього колективу розробляють певну дослідницьку програму, запропоновану його науковим «батьком»-засновником та під його керівництвом або вироблену самостійно кожним членом наукового об'єднання»²¹. Така чітка авторська методологічна дефініція безперечно додає авторитету результатам проведеного дослідження, робить його «оцінюваним».

Ілюстративний ряд можна продовжувати, хоча, як уявляється, вищевикладене дає підстави сформулювати певні положення.

Школа – поняття галузеве (1), історичне (2), умовне (3), багатосмислове (4).

1. Не можна дати універсального визначення поняття «наукова школа». Через засадничо різні способи нагромадження і розвитку знання в суспільних і природничих науках, що зумовлюється більшою залежністю останніх від певним чином організованих спільних зусиль; принципово інші, зокрема на думку М. Поповича, порівняно з прийнятими в точних і в природничих науках, методах концептуалізації соціально-гуманітарного знання, уявляється слід говорити про галузеву адаптацію поняття «наукова школа». Йдеться не лише про правила його застосування, а і про значимість (сміслову навантаженість) відносно меншу і більшу, залежно від галузі знання.

2. Поняття «наукова школа» перебуває в залежності від ступеня розвитку науки. Виконуючи знаннеутворюючу функцію на початкових стадіях розвитку тієї чи іншої науки (класичним прикладом щодо юридичної науки можуть слугувати школи природного та історичного права), у процесі подальшого розвитку, зокрема гуманітарних наук, стає здебільшого наукознавчою рефлексією дослідників – важливою, хоча і не конче обов'язковою, ознакою їх історії. Що ж до іншого, слід погодитися з І. Дежиною та В. Кисельовою, що «в сучасних умовах наукова школа являє собою штучну конструкцію²², а жорстку інституціоналізацію у формі наукової школи можна розглядати як гальмо створенню і розповсюдженню наукового знання»²³. Прив'язка наукових шкіл до організаційних форм з описом роботи структурних підрозділів за певний проміжок часу дають уявлення лише про стан або розвиток (часто тільки кількісний) відповідної галузі в певному місці. Водночас, ігноруючи (омінаючи, не беручи до уваги) зовнішні і внутрішні зв'язки, стиль мислення не можна визначити, чи цей «рух знання» проходить саме в науковій школі.

3. Говорячи про умовність поняття школа, маємо на увазі насамперед те, що критерії (підстави) належності, термінологічне визначення тощо зумовлюються, відповідно до кожного дослідження, з урахуванням: а) усвідомленої необхідності включення загальних теоретико-пізнавальних ідей у процес витвору пізнання; б) рефлексивного рівня у процесі пізнання, який забезпечує цілеспрямований характер процесу пізнання, а саме постановку пізнавальних завдань, планування процесу їх розв'язання, реалізацію поставленої мети. Тут, насамперед, йдеться про внутрішню форму рефлексії – власної рефлексії дослідника, яка формується під впливом самосвідомості дослідника, його володіння науковим інструментарієм, власним баченням розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Так само наочно умовність проявляється при включенні до школи науковців з багатожанровими науковими уподобаннями, широким науковим інструментарієм, які водночас мали або мають певний стосунок до лідера (викладання, наукове керівництво тощо); до установи; певного предмета досліджень – залежно від типу наукових шкіл за М. Г. Ярошевським.

4. Зазначаючи, що поняття наукова школа – поняття багатосмислове, уявляється, що зокрема «в теорії юридичних визначень в межах особливої юридичної логіки» його слід вважати поняттям «невизначуваним»²⁴. Натомість можна говорити про ряд дефініцій, які можуть, за умови конкретно-теоретичного обґрунтування щодо критеріїв і їх ієрархії, застосовуватися в кожному конкретному дослідженні. Серед них *школа як альма-матер, школа як спілкування, школа як колектив однодумців, школа як напрям, школа як тип мислення тощо*. Показово, що певного уточнення поняття наукова школа вимагає навіть тоді, коли «про школу утвердилося чітке уявлення» або коли йдеться про школи, самоназва яких і назва «з боку» співпадають (за І. Л. Бєленьким²⁵).

Таким чином, якою б привабливою не видавалась спроба дати ще одне визначення «наукової школи», навряд чи це вирішить проблему. Для юридичної науки, з огляду на ряд особливостей, найбільш загальним і прийнятним (і найменш вразливим) є ставлення до *школи як насамперед до напрямку*. Зокрема, ми відносимо Б. Кістяківського до неокантіанської школи, Ф. Тарановського – до школи відновленого природного права, М. Владимирського-Буданова – до історичної школи. Але йдеться про використання ними певних ідей та методологічного арсеналу цих напрямів у науці, які історично мають назви шкіл. Водночас цей, і тим більше інші підходи, які мають обов'язковим чином декларуватися конкретним дослідником у конкретному дослідженні, вимагають прискіпливого прикладного аналізу всього комплексу відповідних зв'язків.

Значимо, що та заочна дискусія з приводу наукової школи, побіжний огляд якої тут представлений, дає дослідникам можливість або скористатися її результатами, обравши прийнятний для себе варіант, або усвідомити необхідність обґрунтування власного.

З'ясування специфічно юридичного контексту наукознавчих категорій «школа», «напрямок», «концепція», «течія» є важливим і в суто теоретичному контексті. Адже, своєрідним показником розвитку будь-якої науки є ступінь розробки її понятійного та категоріального апарату. Саме він відображає сучасний стан науки, відіграє ряд методологічно-пізнавальних функцій. Так, О. В. Ясь, відносить до них такі: 1) фіксація значного обсягу опрацьованого, дослідженого матеріалу у відносно завершеній і логічній формі, що створює передумови для його поширення та використання широким загалом вчених, зокрема для введення у повноцінний науковий обіг; 2) здійснення генетичного зв'язку, спадкоємності між дослідниками різних генерацій та передача у відносно стислій формі системи знань наступному поколінню вчених; 3) відображення результатів міждисциплінарної взаємодії та взаємозбагачення, як на внутрішньому рівні – напрямів, шкіл, концепцій, окремих галузей у межах певної науки, так і на зовнішньому – міжнауковому, що дозволяє виявити загальні тенденції щодо спрямованості процесу наукового пізнання та пізнавальної діяльності, міжнаукові зв'язки, запозичення методологічного інструментарію; 4) структурно-організуюча роль в процесі наукової концептуалізації, коли поняття і категорії виступають як базові елементи теорії та концепцій; 5) визначення ступеня розвитку наукової галузі, розробки певної дослідницької проблематики²⁶.

Слід визнати, що викладені вище варіативні підходи до «наукової школи», як ключового в цьому ряді поняття, цілком можна поширити і на течію, напрям, концепцію. Водночас вони мають специфічно когнітивні характеристики.

Так, проблема історіографічних напрямів, за твердженням Р. О. Киресової²⁷, – одна з найважливіших і корінних проблем історичної (та історико-правової – *авт.*) науки. Ще наприкінці XIX ст. один з перших (нарівні з В. О. Ключевським) дослідників історії науки і, зокрема, проблеми напрямів у ній, О. С. Лаппо-Данилевський, розрізняючи напрям і школу, зазначав, що «школа дає метод», напрям зводиться до утворення «історичного штибу (стилю)». Згадані вчені розглядали проблему напрямів у тісному зв'язку з рішенням іншої важливої проблеми – періодизацією історіографії, висуваючи її критерієм, зокрема, появу нових напрямів. Критерієм віднесення до певного напрямку О. С. Лаппо-Данилевський висував: мету дослідження, метод дослідження, об'єкт вивчення. Характерним тут був перехід від викладу, зокрема, історії історичної науки «за істориками» до викладу «за напрямками». Однак говорити про створення цими видатними вченими чіткої схеми, в яку б «вкладалася» історіографічна думка, навряд чи можна.

К. В. Гутнова запропонувала розрізнити поняття «течія» (аморфні групи істориків, які об'єднані самими загальними методологічними принципами), «напрямок» (компактні групи вчених, пов'язаних методологічними принципами, спільною тематикою і проблематикою робіт). При чому «школу» вона визначає як вузьку групу вчених, що тяжіють до методичних прийомів наукового лідера або університету²⁸. Очевидно, розрізнення напрямку і школи тут досить умовне, про це вже йшлося вище, що дозволяє говорити як про їх паралельність або заміненість власне в гуманітарних науках, так і про те, що в останні роки, як пише Н. В. Гришина, проблематика порівняння «школи» і «направку» загубила свою гостроту²⁹. Водночас, на нашу думку, слід прийняти запропонований К. В. Гутновою підхід до тріади течія-напрямок-школа, де кожна наступна складова вужче попередньої, тим більше, що вона отримала розголос у літературі³⁰.

Дещо іншу позицію демонструє В. Заруба, який під *напрямом* розуміє: провідну пріоритетну течію в історіософській думці, прихильники якої віддають перевагу окремим домінантам історичного буття, детермінують окремий (чи окремі) фактор впливу на історичні явища і події³¹, очевидно використовуючи як синоніми напрям і течія.

Найменшою одиницею історико-правового наукового дослідження є концепція (від лат. *conceptio* – розуміння, система). На практиці, як свідчить частота вживання цього поняття, виділення або упізнання цієї одиниці не викликає проблем. Але її методологічний аналіз практично відсутній. Беручи до уваги визначення В. Даля («концепція – поняття, образ поняття, спосіб розуміння, міркування і висновки»)³², слід конста-

тувати, що воно недостатнє для застосування у сфері наукового знання, Серед значної кількості критеріїв суттєвою уявляється теза К. В. Левченка щодо концепції як суб'єктного, авторського знання, без якого воно є лише теорією, тобто відчуженим від суб'єкта знання³³ (цікаво, що тут статус концепції вищий, ніж статус теорії).

У концепції органічно поєднуються і реалізуються пізнавальна, герменевтична та методологічна складова, що й дає можливість автору створити, обґрунтувати та ввести в науковий обіг відносно цілісну систему знань про досліджуване явище.

О. Тихомиров визначає концепцію як відповідний спосіб розуміння, тлумачення, інтерпретації будь-якого явища, процесу, основна точка зору на них, керівну ідею для їхнього системного висвітлення³⁴. Якщо ж загальноприйнято, що теорія – комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення та пояснення будь-якого явища; вища, найбільш розвинена форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення щодо закономірностей та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності³⁵, то можна говорити ще про одну триаду, яка зокрема в юридичній науці може виглядати як: ідея – концепція – теорія, що є послідовними стадіями пізнавального процесу.

Наука, як зазначає Д. А. Керимов, у сенсі багатоманіття прийомів, методів, способів наукового мислення, які у своїй системній єдності і складають методологію, постає як комплекс історично сформованих раціональних шляхів, способів, форм мислення від незнань до знань, від явищ до їх сутності, від припущень до істини³⁶. Викладене ще раз підтверджує, що наукознавчий інструментарій є необхідною складовою кожної галузевої методології, що, у свою чергу, може забезпечити поступ у розвитку науки і юридичної зокрема.

¹ Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции // Проблемы философии права. – 2005. – Т. III. – № 1-2. – С. 45.

² Бельский И. Л. К проблеме наименования школ, направлений, течений в отечественной исторической науке XIX-XX вв. // XXV съезд КПСС и задачи изучения истории исторической науки. – Ч. II. – Калинин, 1978. – С. 65.

³ Дежина И., Кисельова В. Научные школы: форма стагнации или интеллектуальной капитализации?. – (2008), www/hse.ru/.../Science schools – for Meimo – Edit/1/, 24. 03. 2010

⁴ Белозеров О. П. Научная школа в социокультурном контексте: от идеальной модели к реальному объекту // Вопросы истории естествознания и техники. – 2009. – № 4. – С. 27-57.

⁵ Там само. – С. 29.

⁶ Гришина Н. В. Школа В. О. Ключевского» в историографии: научный дискурс и историографическая судьба / Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2009. – № 12 (150). История. Вып. 31. – С. 131.

⁷ Шумилов А. Ю. Феномен научных школ профессионального сыска. – М., 2007. – С. 54-112.

⁸ Бондарук Т. Західноруське право: дослідники і дослідження (Київська історико-юридична школа). – К., 2000. – С. 67.

⁹ Див., зокр.: Борисенко С. Г. Російське великодержавництво в концепції західноруського права // Україна. – 1931. – № 3. – Вип. 1.

¹⁰ Ковальчук О. М. Розвиток теорії права у Київському в XIX – на початку XX століття. / Авт. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2002. – С. 2, 6.

¹¹ Там само. – С. 8.

¹² Алаіс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права / Авт. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2003. – 17 с.

¹³ Музичко О. Теоретико-методологічні проблеми історичної науки в інтелектуальній спадщині професора І. А. Линниченка (1857-1926) // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 19. – К., 2008. – С. 88.

¹⁴ Там само. – С. 90.

¹⁵ Заруба В. М. Історик держави і права України М. Є. Слабченко (1882-1952). – Дніпропетровськ, 2004. – С. 99.

¹⁶ Там само. – С. 100.

¹⁷ Там само. – С. 101.

¹⁸ Литвинова О. М. Філософія права Павла Новгородцева: суспільний ідеал – право – держава. – Луганськ, РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – С. 72.

¹⁹ Там само. – С. 244.

²⁰ Там само.

²¹ Остряко А. М. Ніжинська історична школа кінця XIX – першої третини XX ст. / Авт. дис... канд. істор. наук: 07.00.06. – Чернігів, 2001. – С. 3.

²² Дежина И., Кисельова В. Научные школы... – С. 20.

²³ Там само. – С. 21.

²⁴ Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции... – С. 46.

²⁵ Див., напр., зокрема: Гришина Н. В. Школа В. О. Ключевского... – С. 131-137.

²⁶ Ясь О. В. Понятійний апарат історичної науки і українська історіографія: сучасний стан та перспективи розробки // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15-17 листопада 1995 р.). – Х., 1995. – С. 92.

²⁷ Киреева Р. А. Возникновение проблемы историографических направлений в русской буржуазной науке конца XIX – начала XX в. // XXV съезд КПСС и задачи изучения истории исторической науки. Ч. II. – Калинин, 1978. – С. 25.

²⁸ Гутнова Е. В. Историография истории средних веков. – М. 1985. – С. 10.

²⁹ Гришина Н. В. Школа В. О. Ключевского... – С. 133.

³⁰ Див., напр.: Михальченко С. И. Киевская школа... – С. 61.

³¹ Заруба В. М. Історик держави і права України М. С. Слабченко... – С. 101.

³² Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 2 (И-О). – М., 1881. – С. 154.

³³ Левченко Е. В. Концепция как объект историко-научного исследования / Историческое познание: традиции и новации. Матер. Межд. теор. конф. (Ижевск, 26-28 октября 1993 г.). – Ч. 2. – Ижевск, 1996. – С. 169.

³⁴ Тихомиров О. Правового наукового знання аналіз рівня розвитку // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Т. 1. – 2003. – С. 785.

³⁵ Там само.

³⁶ Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М., 2000. – С. 7.

Резюме

В статті на підставі аналізу здобутків науковзнавства, історіографії, правознавства досліджено категорії школа, напрям, концепція, течія, запропоновано авторське бачення їх застосування в юридичній науці.

Ключові слова: школа, напрям, концепція, течія, юридична наука.

Резюме

В статье на основе анализа достижений науковедения, историографии, правоведения исследованы категории школа, направление, концепция, течение, предложено авторское видение их применения в юридической науке.

Ключевые слова: школа, направление, концепция, течение, юридическая наука.

Summary

This article, based on the analysis of advances of science studies, historiography, and legal science, studies the following categories: school, direction, concept, movement, and offers the author's vision of their use in legal science.

Key words: School, direction, conception, during, legal studies.

Отримано 15.06.2010

Т. О. ДІДИЧ

*Тарас Олегович Дідич, кандидат юридичних наук,
в.о. завідувача кафедри Київського університету
права НАН України*

ГЕНЕЗА ПРАВОУТВОРЕННЯ

Особливе наукове значення в контексті вивчення сфери існування та функціонування права займають питання його утворення. Це пов'язано із специфікою правоутворюючих факторів розвитку суспільства, які зумовлюють появу права та його оновлення (зміну) в процесі функціонування. Вивчення цих питань, насамперед, надасть змогу встановити ті соціальні передумови, які визначають його зміст та необхідність впровадження у життєдіяльність суспільства. На сьогодні в науковій юридичній літературі відчувається гострий дефіцит комплексних досліджень, які присвячені проблемам правоутворення як багатоаспектного самостійного явища. вказане пояснюється тим, що маючи тривалу історію наукового юридичного вивчення правоутворення, однозначного розуміння феноменологічних та методологічних засад вказаного явища вироблено та обґрунтовано не було. Так, можливо відзначити те, що проблематика виникнення права та процесу його утворення була виокремлена ще в роботах філософів античності, середньовіччя та відродження. На думку Протагора походження права зумовлено «штучним людським винаходом, що знаходить свій прояв у вигляді закону¹. У свою чергу Платон акцентує увагу на тому, що формування права безпосередньо пов'язано із «розумовою діяльністю, що керується ідеєю забезпечення загального блага всієї держави в цілому, а не певної соціальної групи, що захопила владу»². Походження права, на думку Цицерона, зумовлено його об'єктивністю та справедливістю, що може мати свій прояв лише у випадку походження права від природи, котре націлене на протидію сваволі та суб'єктивним інтересам³. Окрім того, існують і інші погляди щодо походження права, котрі пов'язують утворення права із: «рішенням мудрих мужів щодо зменшення злочинності» (Папініан)⁴; волевиявленням Всевишнього (Ф. Аквінський)⁵; «умовою виявлення символу та ідеї справедливого» (Ф. Бекон)⁶.

З часом у правовій думці XVII – XVIII століття виникають погляди про те, що правоутворення насамперед ґрунтується на розумовій діяльності людини, що визначає необхідність вироблення певних правил розробки законів, яких слід неухильно дотримуватись⁷. На думку Г. Гроція, правоутворення зумовлено «здоровим глуздом, що є реакцією відповідності або невідповідності життєдіяльності людей природі людини»⁸.

Ж. Ж. Руссо визначає право як таке, що походить від народу за допомогою інституту народного суверенітету, котрий являє собою невідчужувану та неподільну владу народу, керованого спільною волею, що ба-